

ЕКОНОМІКА

ECONOMICS

Дюк Анна. Засади формування соціальної відповідальності і визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Економічний дискурс*. 2020. Випуск 2. С. 7-19.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-2-1>

УДК 338.43:631.15
JEL Classification A14

Дюк Анна
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки
Вінницький національний аграрний університет
м. Вінниця, Україна
E-mail: annaduke@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6480-0558

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ І ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЦІНИ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація

Вступ. У сучасний період сільськогосподарські підприємства переважно єдині суб'єкти господарювання в Україні, які задіяні на сільських територіях у процесах соціально-економічного забезпечення, відповідальні за їх розвиток. Тому, одним із пріоритетів досліджуваних проблем сільського життя й господарювання вважаємо засади формування та економічні оцінки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств.

Методи. Теоретико-методологічною основою для наукової розробки засад формування соціальної відповідальності, визначення соціальної ціни виробництва у сільськогосподарських підприємствах стали праці вітчизняних та зарубіжних учених щодо розробки загальноекономічних та галузевих теорій, практики функціонування аграрного комплексу, соціально-економічної ефективності господарювання, сільського розвитку. У статті використано комплекс методів дослідження, а саме: монографічний, аналізу і синтезу, абстрактно-логічний тощо.

Результати. У статті зосереджується увага на внутрігосподарському контексті соціальної відповідальності із наступним визначенням структури соціально спрямованих витрат та обґрунтуванням підходу до визначення соціальної ціни, яку сплачує підприємець. Соціальну ціну пропонується визначати за градацією собівартості за рівнями. Встановлено, що визначення соціальної результативності господарювання включає аспекти соціальної відповідальності і характеристики соціальної ціни виробництва.

Перспективи. Оцінка складу, динаміки і змін у структурних співвідношеннях індикаторів формування соціальної відповідальності надає можливість удосконалення теоретико-методичних засад інтерпретації соціальної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що формує перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, соціальна відповідальність, соціальна конкурентоспроможність, соціальна результативність, соціальна ціна.

Вступ.

У сучасний період, сільськогосподарські підприємства переважно єдині суб'єкти господарювання в Україні, які задіяні на сільських територіях у процесах соціально-економічного забезпечення, відповідальні за їх розвиток. Перебудова сільського сектору економіки, його адаптація до засад ринку внесли кардинальні зміни у відносини «підприємство-село» і «село-державна». Виникло багато проблемних ситуацій – відносини «підприємство-село» змінилися щодо реалізації соціальної відповідальності. Це важлива соціально-економічна проблема, яка потребує різностороннього вивчення.

Тому, одним із пріоритетів досліджуваних проблем сільського життя й господарювання вважаємо засади формування та економічні оцінки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методичні засади формування, економічного визначення та оцінки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, включаючи внутрігосподарський рівень, розкриті багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед них виділимо наукові праці: М. Буковинської – охарактеризовано теоретичні і методичні аспекти визначення формування соціальної відповідальності бізнесу [1]; Г. Кошарної – зроблено порівняльні оцінки засад соціальної відповідальності в історичному ракурсі [2]; М. Юнуса – запропонував механізм створення організованої системи соціально відповідального бізнесу у формі соціального підприємництва [3]; Х. Бергмана – розроблено теоретико-методичні засади оцінки соціальної відповідальності підприємств у сільському господарстві з урахуванням спеціалізації виробництва [4, с. 75-78].

Актуальні дослідження підприємницької діяльності в аграрному секторі, а також різносторонні прояви соціальної відповідальності підприємств проводять М. Малік, О. Шпикуляк, В. Мамчур, П. Саблук, Л. Малік, А. Сава, В. Дієсперов, В. Рябоконе, Л. Рарок, І. Білокінна, І. Топішко, Н. Топішко, Т. Галицька, К. Комарова, Н. Ковальчук, М. Шегда, В. Жук, Т. Лункіна, М. Деліні, Л. Бахчиванджи, Т. Тінтулова, О. Павлова, О. Славута, Ю. Лупенко, М. Кропивко, О. Олійник, Г. Морозова, Ю. Лопатинський, С. Тодорюк.

Цими та іншими авторами: досліджено особливості інституціонального середовища формування соціальної відповідальності аграрних підприємств, запропоновано індикатори оцінки її рівня [5] та методичні аспекти інституціонального аналізу організаційно-економічних формувань [6]; розкриті особливості формування кадрового потенціалу в аграрних підприємствах як складової оцінки внутріорганізаційних або ж мікроекономічних чинників соціальної відповідальності бізнесу [7]; здійснено розробку і аналіз показників ефективності господарювання, які формуються у процесі економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств [8]; розкрито теоретико-методичні засади і визначена роль соціальної відповідальності як напрямку реструктуризації аграрної галузі [9]; комплексно досліджено тенденції забезпечення і реалізації соціальної спрямованості функціонування виробництва сільськогосподарських підприємств [10]; досліджено організаційно-економічні тенденції формування соціальної інфраструктури на селі в сучасних умовах господарювання [11]; розроблені методичні засади системного аналізу структури витрат виробництва з виділенням соціальних як чинника стимулювання персоналу до високоефективної праці [12]; розкрито організаційно-економічний зв'язок між соціально відповідальним підприємництвом і розвитком сільських територій [13]; запропоновано аспекти «зеленого» кооперування як організаційно-економічної форми реалізації соціальної відповідальності у розвитку села [14]; здійснено визначення чинників, що впливають на соціальну відповідальність в організації [15]; обґрунтовано моделі соціальної відповідальності та доцільність їх застосування в стратегії

активізації підприємницької діяльності [16]; дана загальна науково-методична оцінка характеристик ролі соціальної відповідальності у формуванні конкурентних переваг підприємства [17]; розкрито і систематизовано методичні підходи щодо оцінки рівня соціально-економічного розвитку аграрних підприємств [18]; проаналізовано роль соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств із визначенням пріоритетів селозбереження в умовах трансформації аграрного комплексу [19]; запропоновані засади актуальних моделей і принципи реалізації соціальної відповідальності підприємств [20]; сформовані показники визначення соціально-економічної відповідальності підприємств перед працівниками з точки зору формування мотивації до праці [21]; проаналізовано тенденції соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств у контексті диверсифікації [22]; визначено роль соціальної відповідальності підприємництва в сучасних умовах розвитку сільських територій, запропоновано модель взаємодії суб'єктів господарювання для її забезпечення в сучасних умовах [23, с. 259 -276]; систематизовані особливості оцінки соціальної відповідальності аграрного сектора [24]. Розробленням зазначеної проблематики займаються й інші науковці [29; 30; 31; 32; 33; 34], різносторонні теоретико-методичні визначення і характеристики зафіксовано також у довідкових та енциклопедичних виданнях, інших джерелах інформації [25; 26; 27; 28].

Згідно проаналізованих досліджень і публікацій зауважимо, що соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств переважно оцінюється науковцями за критеріями соціальної спрямованості діяльності із забезпечення соціального розвитку, підтримки сільських громад, створення інфраструктури на селі тощо. Проте, на наше переконання, мають бути також враховані критерії і фактичні соціально-економічні результати внутрігосподарського рівня, що характеризують внутріорганізаційну соціальну відповідальність. Адже такого плану соціальна відповідальність переходить у стан мотивації зайнятості й праці, а це один із важливих критеріїв успішності сучасного сільськогосподарського підприємства. На цьому зосередимося у пропонованій статті, розкриваючи засади формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, бо вважаємо ці питання дослідженими недостатньо, зокрема в теоретико-методичному плані.

Мета.

Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств та пропонування методичного підходу до її оцінки на внутрігосподарському рівні, через критерій соціальних витрат з визначенням підходу до інтерпретації соціальної ціни виробництва.

Методологія дослідження.

Теоретико-методологічною основою для наукової розробки засад формування соціальної відповідальності, визначення соціальної ціни виробництва у сільськогосподарських підприємствах стали праці вітчизняних та зарубіжних учених щодо розробки загальноекономічних та галузевих теорій, практики функціонування аграрного комплексу, соціально-економічної ефективності господарювання, сільського розвитку.

Результати.

Теоретико-методичні характеристики засад формування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, відповідно як наслідок – методичні підходи до їхньої наукової адаптації щодо сільськогосподарських підприємств, витікають з етимології розуміння цього поняття.

Категорія «відповідальність» характеризує статус соціального, економічного, ринкового суб'єкта, формується за результатами вмотивованої поведінки. Соціальну відповідальність визначаємо як таку, яка кваліфікована за соціальним статусом результату поведінки економічного суб'єкта у зовнішньоекономічному і внутрігосподарському середовищі господарювання. Ця відповідальність є похідною від економічної поведінки, тому оцінюється насамперед за визначенням

економічних показників. Загальнотеоретичні критерії соціальної відповідальності багатопланові і її сутність науковці трактують по-різному. Для наглядної системності наведемо визначення з енциклопедичних, довідкових та інших джерел (табл. 1).

Підприємство як господарська одиниця, створюється і функціонує для задоволення потреб соціуму, тобто здійснення виробництва й розміщення на ринку товарів, надання послуг. Результатом таких дій визнається найперше прибуток як визначальний мотив підприємницької поведінки, а також як соціальний результат – заходи з покращення умов праці, підвищення рівня її оплати тощо як критерії оцінки практики формування і реалізації соціальної відповідальності на внутрігосподарському рівні.

Таблиця 1. Сукупність визначень для розкриття поняття «соціальна відповідальність підприємства»*

«Підприємство – основна ланка народного господарства, яка забезпечує виробництво переважної маси товарів і послуг, здійснює науково-дослідну і комерційну діяльність з метою привласнення доходу (прибутку)» [28, с. 89-90]	
«Відповідальність – своєрідна для дорослої особистості саморегуляційна форма, яка проявляється в усвідомленні самого себе як мотиву вчинків та їх результатів і в усвідомленні та регулюванні власної можливості бути мотивом змін (чи протидія змін) в оточуючому світі і у власному житті» [25]	«Відповідальність соціальна – відповідність дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, суспільства) взаємним вимогам, соціальним нормам, загальним інтересам тощо... характерна для загального (суспільство, держава), особливого (група, колектив, клас), одиничного (особиста чи персональна відповідальність)» [26, с. 64-65]
«Відповідальність підприємств – зобов'язання юридичних осіб (підприємств, організацій, установ) відповідати за свої дії» [27, с. 107]	«Відповідальність економічна – система правил, встановлених державою для юридичних і фізичних осіб, різних ланок органів державного управління та місцевого самоврядування з метою недопущення конфліктності їхніх інтересів, у т.ч. через відшкодування заподіяних збитків тощо» [27, с. 107]
«Соціальна відповідальність бізнесу – концепція тлумачення основної мети діяльності підприємств, згідно з якою визначальним для них є задоволення соціальних потреб та інтересів усіх верств населення» [28, с. 338]	
«Економічна поведінка – поведінка людей, пов'язана з відбором цілераціональних, прагматичних або соціально спрямованих економічних альтернатив з метою розв'язання господарських проблем» [26, с. 120]	
«Економічна культура – сукупність прогресивних гуманістичних матеріально-духовних досягнень людей і цінностей у різних сферах соціально-економічної діяльності» [27, с. 192]	
«Економічне стимулювання – система економічних спонукань та стимулів, мобілізації економічних інтересів, цілей, спрямованих на високоєфективну працю різних суб'єктів, економічне використання всіх ресурсів» [27, с. 200]	
«Соціальна політика – комплекс соціально-економічних заходів держави, організацій, спрямованих на послаблення нерівності в розподілі доходів і майна, на захист населення від безробіття, від підвищення цін, знецінення трудових заощаджень;...комплекс цілей, їх обґрунтування в соціальній програмі та реалізація ухвалення рішень державою й іншими соціальними інститутами (профспілками, політичними партіями, спілками підприємців та ін.) в інтересах основних соціальних верств і груп, окремої людини і передусім найбідніших верств населення» [28, с. 339]	

*Джерело: систематизовано автором на основі опрацювання наукових джерел [25-28].

Основу формування соціальної відповідальності підприємництва й підприємства становлять традиції, переконання, які склалися у суспільстві на певному етапі еволюції. Адже підприємець являється особистістю, яка зростає у соціальному середовищі, набуваючи навичок соціально-економічних, господарських та інших форм взаємодії для задоволення власних і громадських інтересів.

Тому соціальну відповідальність підприємців необхідно пов'язувати з: індивідуальними і підприємницькими переконаннями; організаційною формою і розміщенням підприємства; забезпеченням задоволення пріоритетів економічної відповідальності; економічною культурою і традиціями господарювання, його організацією в сільському господарстві (типи підприємств тощо); поведінкою суб'єктів відносно у процесі виконання договірних зобов'язань, розв'язання господарських та соціальних проблем; економічним стимулюванням – заходами, які здійснює держава для заохочення підприємців до соціальної активності й відповідальності; соціальною політикою та її пріоритетами на державному рівні стосовно критеріїв соціально-економічного

добробуту.

Соціально відповідальне сільськогосподарське підприємництво формується під дією заходів державної політики і залежить від особистісних переконань окремого підприємця. В сільськогосподарському бізнесі потрібно обов'язково враховувати тип підприємництва чи господарства, його розміщення і базову ознаку організації – статус використовуваної землі (власність чи оренда). Наприклад, соціальна відповідальність невеликого фермера і агрохолдингу кардинально відрізняється. Вітчизняними науковцями виявлені відмінності в мотиваціях соціальної діяльності підприємств на прикладі агрохолдингів [29], що відповідає особливостям господарювання на селі.

Функціонал соціальної відповідальності сільськогосподарського підприємства досить обширний. Її значимість посилюється у зв'язку із об'єктивною необхідністю виконання не лише класичної економічної місії, але й збереження, відновлення природних умов господарювання, сільського способу життя. Тому потрібно погодитися з думками науковців, що процес, результативність формування соціальної відповідальності підприємств має забезпечити задоволення критеріїв сталого розвитку територій [30; 31; 32; 33].

На нашу думку, соціальна відповідальність сільськогосподарського підприємства – це сформоване під дією економічних, соціальних, політичних, суспільних стимулів переконання про необхідність дотримуватися певних традицій ведення господарства, яке за наслідками проявляється на внутрігосподарському та зовнішньому рівні. Варто розглядати її як основу формування соціальної, економічної ефективності підприємства, чинник забезпечення ресурсу для здійснення вкладень у розвиток, наприклад, сільської території, покращення демографічного фонду, підтримки заходів з реалізації Цілей сталого розвитку ООН 2030 і Доктрини збалансованого розвитку «Україна 2030» [33]. Це базові критерії розроблення механізмів державного регулювання і підтримувальної політики щодо формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств на макроекономічному рівні.

Проте нами зосереджується увага на внутрігосподарському контексті соціальної відповідальності із наступним визначенням структури соціально спрямованих витрат та обґрунтуванням підходу до визначення соціальної ціни, яку сплачує підприємець. Це один із критеріїв внутрігосподарського формування соціальної відповідальності, на який потрібно звернути увагу у сільськогосподарському виробництві, враховуючи фактор спеціалізації, адже: «Будь-яка спеціалізація виробництва призводить до спеціалізації зайнятих у ньому людей» [4, с. 75], тобто структура виробництва обумовлює трудомісткість і чисельність зайнятих, собівартість виробництва, а значить формування соціальної ціни.

В соціологічній науці та інституційній теорії соціальна ціна трактується як результат дії політичних, структурних і регуляторних дій, здійснюваних правлячою спільнотою, тобто фактично соціальна ціна – це ціна, яку платить суспільство в результаті певної політики: за О. Норгаардом [34]. Соціальна ціна (вартість) виробництва для сільськогосподарських підприємств складається із затрат, які мають соціальний характер спрямування (характеризують якості задоволення потреб людини) – це зокрема: витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; орендна плата за земельні частки (паї); орендна плата за майнові паї (рис. 1).

Визначення соціальної ціни виробництва, на наше переконання, дає можливість забезпечити емпіричну інтерпретацію внутрігосподарської оцінки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. В основу даного переконання покладена наукова позиція вітчизняних дослідників [13] про те, що: «У найзагальнішому тлумаченні соціальна відповідальність підприємства – це відгук організації на систему очікувань заінтересованих сторін (стейкхолдерів)» [13, с. 370-371]. Заінтересованими сторонами у достатності рівня соціальної ціни виробництва вважаємо: найманих працівників і орендодавців; підприємців – сторона з протилежними інтересами, бо для неї це категорія виробничих витрат, тому їхня поведінка зумовлена формалізованим примусом, ринковою кон'юнктурою.

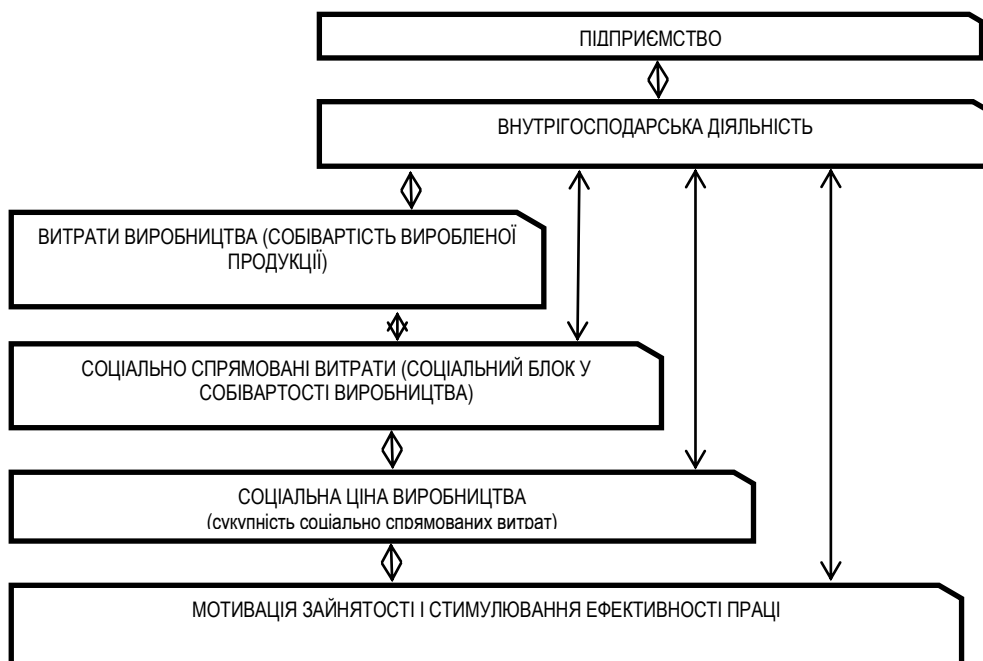

Рис. 1. Концептуальна схема визначення ролі соціальної ціни виробництва у формуванні соціальної відповідальності підприємства*

**Джерело: сформовано і адаптовано автором на основі вивчення літературних джерел [4; 8; 12].*

Соціальна ціна виробництва, тобто вартість складових собівартості соціального спрямування, залежить від ринкової ціни на ці складові, а також від норм ставок окремих складових собівартості соціального спрямування (витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи, плати за оренду тощо), які встановлює держава. Проте здебільшого залежність ціни одиниці соціального ресурсу виробництва скоординована кон'юнктурою ринку, наприклад, праці щодо оплати і регуляторною політикою держави щодо мінімальних ставок виплат. Фактичні ставки соціальних витрат виробництва, які ми називаємо соціальною ціною – характеризують рівень соціальної відповідальності підприємства перед працівниками і територією, на якій розміщені його виробничі потужності.

Теоретичні аспекти соціальної ціни виробництва розкриємо через класичну теорію ціни як грошового виразу вартості товару, представленого на ринку, і грошовий вираз вартості затрат (витрати), які здійснені виробниками у процесі виконання господарських операцій з виробництва товарів – надання послуг. Ціна виробництва структурується за видами витрат, а соціальна ціна – за видами соціальних витрат (табл. 2).

В цьому випадку беремо до уваги усталений склад витрат виробництва (див. табл. 2) і стан соціальної спрямованості й соціальної відповідальності пропонуємо обґрунтовувати через призму кінцевого розміру сукупної вартості, яка визнаватиметься соціальною ціною виробництва. Знову ж таки за нашим визначенням, соціальна ціна – це сукупність вартостей, тобто обсяг (рівень) витрат у розрізі соціально спрямованих статей у собівартості виробництва, які своїм призначенням формують матеріальний добробут і результати соціального забезпечення працівників зайнятих на підприємстві. Зауважимо, що це не ціна продукту для незахищених верств населення, а сукупність витрат соціального характеру, які підприємець сплачує за використання робочої сили згідно з

нормативами встановленими державою і кон'юнктурними особливостями ринку.

Таблиця 2. Методичні характеристики ціни виробництва і соціальної ціни виробництва в оцінках діяльності сільськогосподарських підприємств*

Ціна виробництва (включає усі види витрат)	Соціальна ціна виробництва (включає витрати соціального спрямування)
<i>Статті витрат у структурі собівартості виробництва (результатів господарювання)</i>	
Витрати на оплату праці	Витрати на оплату праці
Відрахування на соціальні заходи	Відрахування на соціальні заходи
Матеріальні витрати, які увійшли в собівартість продукції	Орендна плата за: земельні частки (паї); майнові паї
Амортизація основних засобів	
Інші витрати (включаючи плату за оренду)	-
Довідково: витрати на оплату праці і відрахування на соціальні заходи відносимо на соціальну ціну виробництва щодо усіх категорій задіяних найманих працівників підприємства, а орендну плату за земельні частки (паї) та майнові паї – лише на працівників-здавачів власності в оренду. Для визначення соціальної ціни виробництва пропонуємо враховувати усю сукупність складових собівартості виділених за критерієм «соціально-спрямовані витрати»	

*Джерело: структуровано і адаптовано автором з використанням джерел: [4; 8; 12].

Внаслідок запровадження дефініції соціальної ціни виробництва в рамках необхідності обґрунтування засад формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, з'являється додаткова методична підстава для дещо іншої інтерпретації вигід і витрат підприємця. Також соціальні витрати у виробництві формують вартості його ефективності, що важливо враховувати в аналізі чинників збалансування вигід і витрат. Соціальні витрати, так як і інші категорії структурних складових собівартості виробництва продукції, залежать від технології організації господарювання.

За характером соціальні витрати вважаємо фінансовими, але залежними від інших затрат ресурсів (затрати – натуральний аспект вкладень у визначених одиницях ресурсу, праці, які у собівартості оцінюються вартісно [12] через механізм формування ціни виробництва). На вході у виробничу систему ресурси і працю вірно вважати затратами, а так виході, у структурі собівартості – витратами. І тут ми погоджуємося з такою концепцією розуміння характеристики затрат і витрат, яка пропонується багатьма науковцями, а також рекомендується у практичних посібниках з вивчення цього питання [12].

Наприклад, щодо складової витрати з оплати праці, то: на вході у виробничу систему і у її технологічному функціонуванні – це натуральний вимірник затрат у людино-годинах; на виході з неї – вартісний – у грошовому вираженні, який формує собівартість, враховує кон'юнктурні і правові чинники здійснення оплати праці працівників на виробництві. В кінцевому значенні оплата праці відноситься до сукупної собівартості виробництва, тобто соціальної її частини, а значить соціальної ціни виробництва продукції, галузі, підприємства. Тим самим, соціальна ціна представлена як явище суспільно-політичне – аспект визначення критеріїв результативності, соціальної відповідальності сільськогосподарського підприємства на внутрігосподарському рівні.

На практиці застосування запропонованих методичних положень, соціальну ціну пропонуємо визначати за градацією собівартості за рівнями – див. табл. 3.

Аналізуючи формування соціальної відповідальності визначенням соціальної ціни виробництва, матимемо можливість інтерпретувати характеристики внутрігосподарської соціальної результативності. В такому разі враховуватиметься такий чинник функціонування сільськогосподарського підприємства як прив'язка до території-розміщення виробничих потужностей. Тим самим, методично відбуватиметься перехід до більш комплексної оцінки – визначення соціальної результативності господарювання (включає аспекти соціальної відповідальності і характеристики соціальної ціни виробництва).

Таблиця 3. Рівні визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах*

Рівень представлення	Ознаки призначення
Галузі – по державі (макрорівень)	Індикація критеріїв державного регулювання
Галузі – по регіону, області (мезорівень)	Індикація критеріїв регіонального розвитку
Підприємства різних організаційних форм (сукупність)	Індикація соціальної відповідальності підприємств різних організаційних форм
Окремі конкретні підприємства з прив'язкою до території	Індикація соціальної відповідальності підприємства на певній території
Види статутної господарської діяльності. Галузі (рослинництво, тваринництво). Окремі види продукції	Індикація зв'язку структури виробництва підприємств із рівнем соціальних витрат виробництва, тобто соціальної ціни

*Джерело: запропоновано автором.

За нашим визначенням, соціальна результативність – це соціально-ідентифіковані результати, утворені підприємством і споживані суспільством, у тому числі зайнятими працівниками. Якщо ж брати до уваги територіальну прив'язку сільськогосподарського підприємства, то соціальну результативність слід розділяти на рівні представлення (рис. 2).

Оцінюючи соціальну ціну виробництва у діяльності сільськогосподарського підприємства, за складом соціально спрямованих витрат, з'являється методична можливість обґрунтування якостей локальної соціальної відповідальності з визначенням динаміки зміни фактичних стимулів до праці. Це вкрай важливо при обґрунтуванні засад формування іміджу сільських підприємств як роботодавців, а також селян-працівників (у т. ч. власників орендованої землі і майна) як набувачів матеріального добробуту за рахунок доходів, отримуваних завдяки зайнятості.

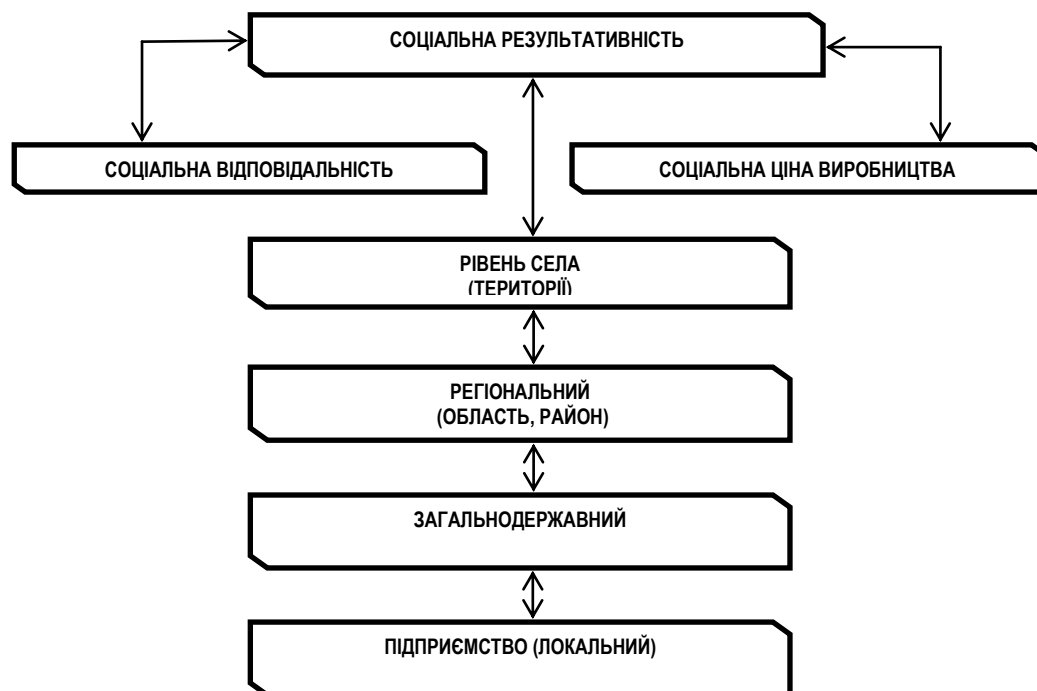

Рис. 2. Рівні представлення соціальної результативності сільськогосподарських підприємств*

*Джерело: запропоновано автором.

Застосування заданої інтерпретації засад формування соціальної відповідальності, категорії соціальної ціни і методичних положень її визначення може бути підставою для: обрахунку рівня соціально спрямованих витрат виробництва по різних структурних моделях організації господарювання; розроблення заходів державної регуляторної політики з підтримки доходів сільського населення; пропонування рекомендацій для посилення практичної ролі сільськогосподарських підприємств у сприянні сталому розвитку сільських територій.

Висновки і перспективи.

Коментуючи результати проведеного дослідження у питанні досягнення поставленої мети зауважимо, що ідея перенесення соціальної ціни на виробничу систему відповідає переконанню про те, що розмір витрат на соціальні активи потрібно розглядати як вимірник соціальної результативності, соціальної функції, явища. На нашу думку, у виробничій, господарській сфері, де за класичними принципами розвитку економіки передбачено можливість отримання прибутку, соціальний характер підприємництва необхідно розглядати саме через соціальну ціну виробництва – сукупні витрати соціального характеру (витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; орендна плата).

Підстава для пропонування такого підходу полягає в тому, що вартість виробництва продукції, витрати в галузі, обов'язково включають також і соціальні активи. Соціальна ціна характеризує рівень збалансування вигід і витрат, що забезпечені підприємством у процесі здійснення діяльності на виробництві, в механізмі стимулювання до праці.

В цілому ж у процесі формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств соціальну ціну слід показувати як частину собівартості – сукупність соціально спрямованих витрат. Таким чином, методично формування соціальної ціни виробництва визначається, а практично відповідає залежностям від собівартості, на неї впливають чинники кон'юнктури на ринках ресурсів, безпосередньо на купівлю яких підприємство витрачає кошти. Наприклад, така складова соціальної ціни виробництва як витрати на оплату праці залежить від ринкового (попит-пропозиція робочої сили, ринкова ціна праці) і від нормативного чинника (мінімальні ставки оплати праці, мінімальна заробітна плата, встановлені законом).

Аналогічно все відбувається по відношенню до інших складових: відрахувань на соціальні заходи; плати за оренду земельних і майнових часток (паїв). Соціальні витрати, які входять у собівартість виробництва продукції, структурно змінюються. Чинниками зміни є ринок (кон'юнктура ринку ресурсів, які формують затрати соціального спрямування) і держава – унормування розміру (орендної плати, мінімальної заробітної плати, витрат на соціальні заходи).

Вихідною точкою дотику у забезпеченні вигід соціального характеру (соціальна результативність; соціальна відповідальність; соціальна ціна) є локальний рівень господарювання – сільськогосподарське підприємство. Оцінка складу, динаміки і змін у структурних співвідношеннях індикаторів формування соціальної відповідальності надає можливість удосконалення теоретико-методичних засад інтерпретації соціальної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Цей аспект визначаємо як одне із завдань для досліджень на перспективу.

Список використаних джерел

1. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу: монографія / під заг. ред. М. П. Буковинської. К.: ЦП «Компринт», 2015. 297 с.
2. Кошарная Г.Б. Социальная ответственность субъектов предпринимательства: история и современность. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион*. 2014. №1 (29). С. 100–108. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-otvetstvennost-subektov-predprinimatelstva-istoriya-i-sovremennost>. (дата звернення: 26.02.2020).
3. Юнус М. Мир трех нулей. Как справиться с нищетой, безработицей и загрязнением окружающей среды; пер. с англ. Москва. 2019. 275 с.
4. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве; пер. с нем. Ю.И.

Тимофеева и О.Г. Тропова. Москва. 1969. 296 с.

5. Малік М.Й., Мамчур В.А., Шпикуляк О.Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2017. №12. С. 5-13.

6. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. №6. С. 73-82.

7. Шпикуляк О.Г. Кадровий потенціал та його формування в аграрних підприємствах. *Економіка АПК*. 2004. №1. С. 155-159.

8. Внутрігосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств: Методичні рекомендації / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, Ю.С. Коваленко та ін. К.: ІАЕ УААН, 2003. 204 с.

9. Науково-практичні рекомендації з обґрунтування методичних підходів щодо ефективної реструктуризації аграрної галузі в умовах сталого розвитку сільських територій / А.П. Сава, М.Г. Сасенко, О.Р. Олійник та ін. Тернопіль. 2015. 80 с.

10. Діесперов В.С. Еволюція сільськогосподарських підприємств. К. ННЦ ІАЕ, 2013. 290 с.

11. Рябокони В.П., Рарок Л.П. Тенденції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 216 с.

12. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник, О.В. Овсянніков та ін.; за ред. О.Г. Шпикуляка, Ю.П. Воскобійника, О.В. Овсяннікова. К. 2007. 294 с.

13. Малік М.Й., Малік Л.М. Соціальна відповідальність підприємницьких структур як чинник розвитку сільських територій. *Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект: монографія*. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

14. Shpykuliak O., Bilokinna I. «Green» cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. №2. P. 249-255. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>. (дата звернення: 26.03.2020).

15. Топішко І.І., Топішко Н.П., Галицька Т.І. Соціальна відповідальність підприємства в Україні: проблеми забезпечення та шляхи підвищення. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 12-1. С. 95-99.

16. Комарова К.В., Ковальчук Н.В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Інноваційна економіка*. 2016. №5-6 [63]. С. 25-30.

17. Шегда М.В. Соціальна відповідальність підприємства як конкурентна перевага. *Науковий вісник Полісся*. 2015. №3 (3). С. 122-126.

18. Найда І. С., Найда А.В. Методичні підходи щодо оцінки рівня соціоекономічного розвитку аграрних підприємств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 1. С. 396-405. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2017_1_49. (дата звернення: 28.03.2020).

19. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення за селозберігаючою моделлю аграрного устрою України: наукова доповідь. Київ: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. 128 с.

20. Лункіна Т.І. Основна роль і необхідність розвитку соціальної відповідальності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12. Ч. 2. С. 6-10.

21. Деліні М.М. Показники оцінки соціально-економічної відповідальності підприємництва в Україні. *Проблеми економіки*. 2017. №4. С. 263-270.

22. Бахчиванджі Л.А., Тінтулова Т.Я., Павлова О.Ю., Славута О.Ю. Диверсифікація діяльності та перспективи соціально-економічного розвитку аграрних підприємств [монографія]. Одеса: ВА «Аспект»; Одеський державний аграрний університет, 2013. 116 с.

23. Сава А.П. Регулювання розвитку сільських територій : монографія. Тернопіль : Крок, 2018. 367 с.

24. Лункіна Т.І. Особливості оцінки рівня соціальної відповідальності аграрного сектора. *Інфраструктура ринку*. Випуск 14. 2017. С. 34 – 39. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/8.pdf. (дата звернення: 28.03.2020).

25. Відповідальність – сучасна ознака людини. URL. <http://www.etica.in.ua/vidpovidal-nist-suchasna-oznaka-lyudini/> (дата звернення: 28.03.2020).

26. Соціологічна енциклопедія / укладач В.Г. Городяненко. К. : Академвидав, 2008. 456 с.

27. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 1 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с.

28. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 2 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2006.

568 с.

29. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко, М.Й. Малік та ін. ; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.

30. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Булавка та ін.; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ.: ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.

31. Олійник О.В., Морозова Г.С. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Монографія. Харків: «Міськдрук», 2012. 212 с.

32. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.

33. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

34. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн ; пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки. К.: Ніка-Центр, 2007. 424 с.

35. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 28.03.2020).

Статтю отримано: 06.04.2020 / Рецензування 12.05.2020 / Прийнято до друку: 20.06.2020

Anna Diuk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor

Department of Economics

Vinnitsia National Agrarian University

Vinnitsia, Ukraine

E-mail: annaduke@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6480-0558

PRINCIPLES OF FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY AND DETERMINATION OF THE SOCIAL PRICE OF PRODUCTION AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. *The agricultural enterprises are mostly the only businesses in Ukraine that are involved in rural areas in the processes of social and economic security, responsible for their development in modern times. Therefore, one of the priorities of the studied problems of rural life and management is the principles of formation and economic assessment of social responsibility of agricultural enterprises.*

Methods. *The theoretical and methodological basis for the scientific development of the principles of social responsibility, determining the social price of production in agricultural enterprises were the works of domestic and foreign scientists on the development of general economic and sectoral theories, the practice of the agricultural sector, social and economic efficiency, rural development. A set of research methods are used in this article: monographic, analysis and synthesis, abstract and logical, etc.*

Results. *The article focuses on the internal economic context of social responsibility, followed by the definition of the structure of socially oriented costs and substantiation of the approach to determining the social price paid by the entrepreneur. It is proposed to determine the social price by the gradation of the cost by levels. It has been established that the definition of social efficiency of management includes aspects of social responsibility and characteristics of the social price of production.*

Discussion. *Assessment of the composition, dynamics and changes in the structural ratios of indicators of social responsibility provides an opportunity to improve the theoretical and methodological foundations of interpretation of social competitiveness of agricultural enterprises, which forms the prospects for further research.*

Keywords: *agricultural enterprises, social responsibility, social competitiveness, social efficiency, social price.*

References

1. Bukovynska, M.P. (Ed.). (2015). *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist biznesu* [Corporate social responsibility of business]. Kyiv, Ukraine: TsP «Komprynt».
2. Koshamaia, H.B. *Sotsialnaya otvetstvennost subyektov predprinimatelstva: istoriya i sovremennost*

[Social responsibility of business entities: history and modernity]. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Povolzhskiy region* [News of Higher Educational Institutions. Volga Region], 1 (29), 100–108. [cyberleninka.ru](https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-otvetstvennost-subektov-predprinimatelstva-istoriya-i-sovremennost). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-otvetstvennost-subektov-predprinimatelstva-istoriya-i-sovremennost>.

3. Yunus, M. (2019). *Mir trekh nuley. Kak spravitsya s nishchetoy, bezrabotitsey i zagryazneniyem okruzhayushchey sredy* [The world of three zeros. How to cope with poverty, unemployment and pollution]. (Trans). Moscow : Russia.

4. Berhman, Kh. (1969). *Razdeleniye truda i spetsializatsiya v selskom khozyaystve* [Division of labor and specialization in agriculture] (Yu.Y. Timofeeva & O.H. Tropova, Trans). Moscow : Russia.

5. Malik, M.I., Mamchur, V.A., & Shpykuliak, O.H. (2017). Instyutsionalne seredovyshe ta formuvannya sotsialnoi vidpovidalnosti ahrarnykh pidpriemstv [Institutional environment and formation of social responsibility of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK* [Economy AIC], 12, 5-13.

6. Shpykuliak, O.H., & Malik, M.I. (2019). Instyutsionalnyi analiz rozvytku pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky: metodychnyi aspekt [Institutional analysis of business development in the agricultural sector of the economy: methodological aspect]. *Ekonomika APK* [Economy AIC], 6, 73-82.

7. Shpykuliak, O.H. (2004). Kadrovyi potentsial ta yoho formuvannya v ahrarnykh pidpriemstvakh [Personnel potential and its formation in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK* [Economy AIC], 1, 155–159.

8. Sabluk, P.T., Malik, M.I., ...Kovalenko, Yu.S. (2003). Vnutrihospodarski orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy zabezpechennia prybutkovosti silskohospodarskykh pidpriemstv: Metodychni rekomendatsii [In-farm organizational and economic mechanisms to ensure the profitability of agricultural enterprises: Guidelines]. Kyiv, Ukraine: IAE UAA.

9. Sava, A.P., Saienko, M.H., ...Oliinyk, O.R. (2015) *Naukovo-praktychni rekomendatsii z obgruntuvannya metodychnykh pidkhodiv shchodo efektyvnoi restrukturyzatsii ahranoi haluzi v umovakh staloho rozvytku silskykh terytorii* [Scientific and practical recommendations for substantiation of methodological approaches to effective restructuring of the agricultural sector in terms of sustainable development of rural areas]. Ternopil, Ukraine.

10. Diiesperov, V.S. (2013). *Evolutsiia silskohospodarskykh pidpriemstv* [Evolution of agricultural enterprises]. Kyiv, Ukraine: NNTs «IAE».

11. Riabokon, V.P., & Rarok, L.P. (2018). *Tendentsii rozvytku sotsialnoi infrastruktury silskykh terytoriy* [Trends in the development of social infrastructure in rural areas]. Kyiv, Ukraine : NNTs «IAE».

12. Shpykuliak, O.H. Voskobiinyk, Yu.P.,Ovsiannikov, O.V. (2007). *Vytraty ta efektyvnist vyrobnytstva produktiv v silskohospodarskykh pidpriemstvakh (monitorynh)* [Costs and efficiency of production in agricultural enterprises (monitoring)]. O.H. Shpykuliak, Yu.P. Voskobiinyk, O.V. Ovsiannikov (Eds.). Kyiv, Ukraine.

13. Malik, M.I., & Malik, L.M. (2016). Sotsialna vidpovidalnist pidpriemnytskykh struktur yak chynnyk rozvytku silskykh terytorii [Social responsibility of business structures as a factor in rural development]. *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii : instyutsionalnyi aspekt: monohrafiia*. Kyiv, Ukraine: NNTs «IAE». 432.

14. Shpykuliak, O., & Bilokinna, I. (2019). «Green» cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5, 2, 249–255. [doi.org](https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255). Retrieved from <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.

15. Topishko, I.I., Topishko, N.P., & Halytska, T.I. (2016). Sotsialna vidpovidalnist pidpriemstva v Ukraini: problemy zabezpechennia ta shliakhy pidvyshchennia [Social responsibility of the enterprise in Ukraine: problems of maintenance and ways of increase]. *Prychornomorski ekonomichni studii* [Black Sea Economic Studies], 12-1, 95-99.

16. Komarova, K.V., & Kovalchuk, N.V. (2016). Sotsialna vidpovidalnist yak skladova stratehii rozvytku biznesu na pidpriemstvakh Ukrainy [Social responsibility as a component of business development strategy at Ukrainian enterprises]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative Economy], 5–6 [63], 25–30.

17. Shehda, M.V. (2015). Sotsialna vidpovidalnist pidpriemstva yak konkurentna perevaha [Social responsibility of the enterprise as a competitive advantage]. *Naukovyi visnyk Polissia* [Scientific Bulletin of Polissya], 3 (3), 122-126.

18. Naida, I.S., & Naida, A.V. (2017). Metodychni pidkhody shchodo otsinky rivnia sotsioekonomichnoho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv [Methodical approaches to assessing the level of socio-economic development of agricultural enterprises]. *Finansovo-kredytna dialnist: problemy teorii ta praktyky* [Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice], 1, 396-405. [nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2017_1_49). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2017_1_49.

19. Zhuk, V.M. (2017). *Obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia za selozberihaiuchoiu modelliu ahrarnoho ustroiu Ukrainy: naukova dopovid* [Circulation of agricultural lands according to the village-preserving model of the agrarian system of Ukraine: scientific report]. Kyiv, Ukraine: Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut

ahramnoi ekonomiky».

20. Lunkina, T.I. (2017). Osnovna rol i neobkhdnist rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini [The main role and need for the development of social responsibility in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University], 12, 2, 6-10.

21. Dielini, M.M. (2017). Pokaznyky otsinky sotsialno-ekonomichnoi vidpovidalnosti pidpriemnytstva v Ukraini [Indicators for assessing the socio-economic responsibility of entrepreneurship in Ukraine]. *Problemy ekonomiky* [Problems of the Economy], 4, 263–270.

22. Bakhchyvandzhy, L.A., Tintulova, T.Ia., Pavlova, O.Iu., & Slavuta, O.Iu. (2013). *Dyversyfikatsiia diialnosti ta perspektyvy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ahrarykh pidpriemstv* [Diversification of activities and prospects of socio-economic development of agricultural enterprises]. Odesa, Ukraine: VA «Aspekt»; Odeskyi derzhavnyi ahrarynyi universytet.

23. Sava, A.P. (2018). *Rehuliuвання розвитку silskykh terytorii : monohrafiia* [Regulation of rural development: a monograph]. Ternopil, Ukraine : Krok.

24. Lunkina, T.I. (2017). Osoblyvosti otsinky ravnia sotsialnoi vidpovidalnosti ahrarynoho sektora [Features of assessing the level of social responsibility of the agricultural sector]. *Infrastruktura rynku* [Market Infrastructure], 14, 34–39. www.market-infr.od.ua. Retrieved from http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/8.pdf.

25. Vidpovidalnist – suchasna oznaka liudyny. www.etica.in.ua. Retrieved from <http://www.etica.in.ua/vidpovidal-nist-suchasna-oznaka-lyudini/>

26. Horodyanenko, V.H. (Ed.). (2008). *Sotsiologichna entsyklopediia* [Sociological encyclopedia]. Kyiv, Ukraine : Akademydav.

27. Mocherniy, S.V. (Ed.). (2005). *Ekonomichnyy entsyklopedichnyy slovník: u 2 t.* [Economic encyclopedic dictionary], 1. Lviv, Ukraine : Svit.

28. Mocherniy, S.V. (Ed.). (2006). *Ekonomichnyy entsyklopedichnyy slovník: u 2 t.* [Economic encyclopedic dictionary], 2. Lviv, Ukraine : Svit.

29. Lupenko, Yu.O., Kropyvko, M.F.,Malik, M.I. (2013). *Rozvytok ahrarykh kholdynhovykh formuvan ta zakhody z posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikhnoi diialnosti* [Development of agrarian holding formations and measures to strengthen the social orientation of their activities]. M.F. Kropyvko (Ed.). Kyiv, Ukraine: NNTs IAE.

30. Lupenko, Yu.O., Malik, M.I.,Bulavka, O.H. (2020). *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2030 roku* [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv, Ukraine: NNTs IAE.

31. Oliinyk, O.V., & Morozova, H.S. (2012). *Ekonomichnyi mekhanizm staloho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv. Monohrafiia* [Economic mechanism of sustainable development of agricultural enterprises. Monograph]. Kharkiv, Ukraine: «Miskdruk».

32. Lopatynskiy, Yu.M., & Todoriuk, S.I. (2015). *Determinanty staloho rozvytku ahrarykh pidpriemstv* [Determinants of sustainable development of agricultural enterprises]. Chernivtsi, Ukraine: Chernivetskyi natsionalnyi universytet.

33. *Ukraina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku* [Ukraine 2030: The Doctrine of Balanced Development]. (2017). Lviv, Ukraine: Kalvariia.

34. Norhaard, O. (2007). *Ekonomichni instytutsii ta demokratychna reforma. Porivnialnyi analiz postkomunistychnykh krain* [Economic institutions and democratic reform. Comparative analysis of post-communist countries]. (M. Kozub & A. Halushka, Trans). Kyiv, Ukraine: Nika-Tsent.

35. The official site of the State Statistics Service of Ukraine. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Received: 04.06.2020 / Review 05.12.2020 / Accepted 06.20.2020

